

lûmanların şerh yazdığı Hipokratik eserlerin başında *Kitâbü'l-Fuşûl* (Aforizmoi) ve *Takdimetü'l-ma'rife* (Prognostikon) gelmektedir. Bunlardan Ebû'l-Kâsım İbn Ebû's-Sâdik, Abdüllatif el-Bağdâdî, İbnü'n-Nefis ve İbnü'l-Kuff'un *Kitâbü'l-Fuşûl* şerhleriyle Mühezzebüddin ed-Dahvâr ve yine İbnü'n-Nefis'in *Takdimetü'l-ma'rife* şerhleri en tanınmış olanlardır (ayrıca bk. Agha, s. 5-8, 50-52).

Hipokrat'ın klinik gözlemci yanının İslâm dünyasındaki en önemli temsilcisi Ebû Bekir er-Râzî'dir. Onun *el-Hâvî'si* Hipokratik külliya atıflarla doludur. Ayrıca Ya'kûb b. İshak el-Kindî'nin *et-Tıbbü'l-Bukrâti'si* ile Ebû'l-Hasan et-Taberî'nin *el-Mu'âlecâtü'l-Bukrâtiyye'si* bu külliyaattan derlenmiş müstakil çalışmalarıdır (Sezgin, III, 27). Eğër Câbir'in eserlerinin II. (VIII.) yüzyıl gibi erken bir döneme ait olduğu tezi doğru ise (bk. CÂBİR b. HAYYÂN) onun *Kitâbü's-Sümûm* adlı eserinde Hipokrat hakkında yer alan bilgiler, bu külliyaatın İslâm dünyasına sanıldığından önce girdiğini gösterir (a.g.e., III, 24-25).

Hipokrat külliyaatının Yunanca tenkitli metni ilk defa Fr. Asalanus tarafından hazırlanmış ve Fabius Calvus tarafından Latince'ye tercüme edilmiştir (Venedik 1526). Daha sonra tekrar tekrar Latince'ye çevrilen külliyaatın yegâne eksiksiz edisyon kritiği, Fransızca tercümesiyle birlikte Emile Littré tarafından *Les œuvres complètes d'Hippocrate* adıyla on cilt halinde yapılmıştır (Paris 1839-1861; tıpkıbasım Amsterdam 1961). Aynı yıllarda eserlerin bir kısmı Francis Adams tarafından *The Genuine Works of Hippocrates* adı altında İngilizce olarak yayımlanmış (I-II, London 1839), daha sonra da yirmi sekiz risâlenin yine İngilizce çevirisi Grekçe metinleriyle birlikte W. H. S. Jones ve E. T. Withington tarafından *Hippocrates* adı altında dört cilt halinde yayımlanmıştır (Cambridge, Massachusetts 1923-1931).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 346-347; Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, Leiden 1967, s. 131-132; İbnü'l-Kiftî, *İhbârü'l-ulemâ'*, s. 64-67; İbn Ebû Usaybia, *'Uyûnü'l-enbâ'*, s. 43-56, 298, 323, 426, 427, 461, 462, 472, 479; Sarton, *Introduction*, I, 96-102, 668; Sezgin, *GAS*, III, 23-47; Ullmann, *Die Medizin*, s. 25-35; a.mlf., *Die Natur und Geheimpwissenschaften*, s. 385, 389, 420; Z. M. Agha, *Bibliography of Islamic Medicine and Pharmacy*, London 1983, s. 3-8, 50-52; Carra de Vaux, "Bokrat", *IA*, II, 707; A. Dietrich, "Bukrâti", *El² Suppl.* (İng.), s. 154-156; "Hippocrates", *Büyük Larousse*, IX, İstanbul 1986, s. 5319-5320; Gary B. Fergren, "Hippocrates", *ER*, VI, 367-368.

ESİN KAHYA

HİRA

(جبل حراء)

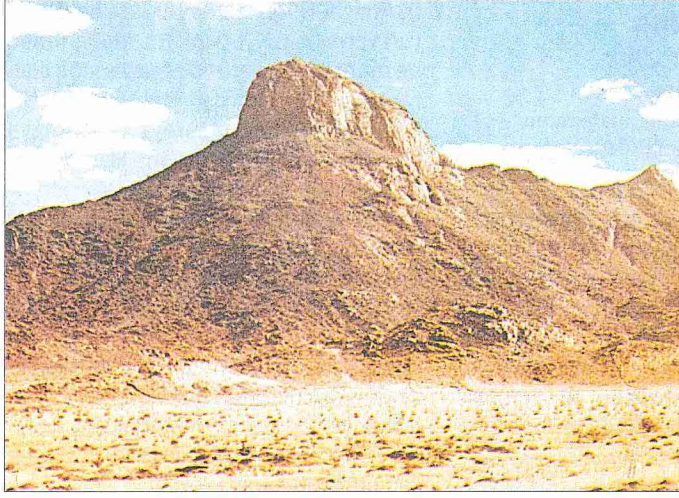
Hz. Muhammed'e
ilk vahyin geldiği mağaranın
bulunduğu dağ.

Mekke'nin kuzeydoğusunda Kâbe'ye yaklaşık 5 km. uzaklıktadır. Cebelinûr adıyla da bilinir. İnsanlara en doğru yolu gösteren vahiy nurunun bu dağdaki bir mağaraya inmiş olmasından dolayı bu adı aldığı sanılmaktadır. Muhammed Hamîdullah ise geceleyin yollarını kaybedenlere yardım etmek amacıyla üzerinde ateş yakılmış olabileceği ihtimalini ileri sürmekte ve ismi "yollarını kaybedenlere doğru yolu gösteren" anlamında yorumlamaktadır (*İslâm Peygamberi*, I, 73).

Kaynaklarda Hira dağı genellikle yakınındaki Sebîr dağı ile birlikte zikredilir (İbn Hişâm, I, 53, 251; Ezrakî, II, 204; Tü-cîbî, s. 357). Deniz dalgasına benzetilen bu iki dağın bitki örtüsü yer yer görülen dikenli çalılardan ibarettir. Hira dağı, çevresindeki diğer dağlardan daha dik ve yüksek olup çıkılması zor çıplak ve kaygan kayalardan meydana gelen sivri tepesiyle uzak mesafelerden dahi kolaylıkla farkedilir. Hz. Peygamber'in hayatında çok önemli bir yeri bulunan ünlü mağara zirvenin 20 m. kadar aşağısındadır. Bu mekân mağara olarak anılmakla birlikte aslında üst üste yığılan kaya blokları arasında kalmış iki tarafı açık, sivri tonozlu tünele benzer şekilde gayri muntazam bir boşluktan ibarettir. Son zamanlarda düşme tehlikesi göz önüne alınarak girişin karşısındaki (Kâbe yönünde) açıklık taşlarla kapatılmış, sadece hava akımı sağlamak için üst kısmında küçük bir aralık bırakılmıştır. İçerideki boşluk, bir kişinin başı tavana değmeyecek şekilde ayakta durabileceği kadar yükseklikte ve yere uzanabileceği kadar genişlik ve uzunluktadır. Tabana yine son zamanlarda beton karo döşenmiştir, burada ziyaretçiler teberriken iki rek'at namaz kılmaktadır. Mağaraya tabii kayalardan oluşan yüksek basamaklarla çıkılır ve dar bir düzlükten geçerek girilir.

Mekkeliler arasında, receb ve ramazan gibi senenin belirli aylarında inzivâya çekilen bazı hanîfler bulunuyordu. Hz. Muhammed'in dedesi Abdülmuttalib de bunlardan biriydi ve Allah'ın varlığına, ceza ve mükâfat yeri olarak âhiretin mevcudiyetine inanmış, zaman zaman Hira dağındaki mağaraya çekilip kendini ibadete vermişti (İbn Hişâm, I, 50 vd.). Zeyd

b. Amr b. Nüfeyl'in de Hira'da belirli bir yeri vardı (a.g.e., I, 246). Hz. Muhammed de muhtemelen otuz beş yaşlarında iken ramazan aylarında dedesinin inzivâya çekildiği Hira'daki mağaraya kapanmaya başladı. Özellikle nübüvvetin ilk müjdeleri olarak kabul edilen sadık rüyalar gördüğü altı ay içerisinde yalnız kalmak istiyor ve bu mağarada tefekküre dalıyordu (bk. BİSET). Dağdan her inişinde evinden önce Kâbe'ye gidip tavafta bulunmayı âdet edinmişti (a.g.e., I, 252); zaman zaman hanımı Hz. Hatice'yi de beraberinde Hira'ya götürüyordu (Taberî, II, 300). Azık olarak yanına çok az miktarda süt, kurutulmuş et veya zeytinyağı ile kuru ekmeğin alır, bunlar tükenince evinden yenisini tedarik edip tekrar mağaraya dönerdi. Nihayet kırk yaşına basıp olgunluk çağına ulaştığı (Belâzürî, I, 115, 129) 610 yılı Ramazan ayının son on günü içerisindeki -sonradan Allah'ın Kadir adını verdiği (el-Kadr 97/1-5)- bir gece (Hz. Âişe'nin rivayetine göre 27. Pazartesi) sabaha karşı, daha önce hiç karşılaşmadığı Cebrâil vâstasıyla Alak sûresinin "ikra" (oku) emriyle başlayan ilk beş âyeti indirildi (Buhârî, "Tefsîr", 96/1, "Bed'ü'l-vahy", 3; Müslim, "İmân", 252; İbn Hişâm, I, 250, 252). Cebrâil ilk defa Hira dağında, bütün ufku kaplamış ve bir taht üzerinde oturmuş halde Resûl-i Ekrem'e gelip asfî sûretinde görünmüş ve onu kuvvetle sikip okumasını isteyerek ilk vahiy getirmiştir (Buhârî, "Ta'bîrü'r-rü'yâ", I, "Bed'ü'l-halk", 7; Müslim, "İmân", 257-258; İbn Hişâm, I, 203, 252; ayrıca bk. *DİA*, II, 333). Bu olay üzerine aşırı bir heyecan ve korkuya kapılan Hz. Muhammed süratle Hira'dan inerek evine gelmiş ve Hz. Hatice'den üstünü örtmesini istemiştir. Daha sonra Hz. Hatice onu Hristiyanlığı kabul etmiş olan amcası Varaka b. Nevfel'e götürmüş, böylece Hz. Peygamber kendisine gelen vahiy meleği Cebrâil olduğunu öğrenerek sükûn bulmuştur (Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 3; İbn Hişâm, I, 203). Rivayete göre ilk vahyin indirilmesinden önce, hatta Hz. Muhammed henüz çocukken Cebrâil tarafından göğsü yarılıp kalbi yıkanarak (veya genişletilerek) vahiy kabul etmeye uygun hale getirilmiş ve bu olay da yine Hira dağı üzerinde vuku bulmuştur (bk. ŞAKK-ı SADR). Sonradan bu olayın meydana geldiği nokta olarak kabul edilen yerde kubbesi uzaktan görülebilen büyükçe bir mescid yapılmıştır. Mescidin içinde bulunan kayaya Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması esnasında yaslandığı rivayet edilir (*Mir'âtü'l-Haremeyn*, I/2, s. 1155).

Hira dağı –
Mekke /
Suudi Arabistan

İnşikâku'l-kamer* hadisesinde ayın bir parçası Hira'nın bir tarafında, diğeri öbür tarafında görülmüştü (Buhârî, "Menâkıbü'l-enşâr", 36). Rivayete göre Hz. Peygamber, bir gün yanında ashaptan bir grup olduğu halde Hira dağına üstüne çıkmış, o sırada dağ sallanınca, "Ey Hira, sakın ol! Zira üzerinde bir nebî, bir siddîk ya da bir şehidden başkası bulunmamaktadır" (*Müsned*, V, 346) demiştir; Uhud dağı için de buna benzer bir rivayet nakledilir (a.g.e., III, 112; IV, 274, 275; VI, 17; Müslim, "Zühd", 73). Hicretten önceki Tâif yolculuğundan dönüşünde Resûl-i Ekrem, Mekke'ye girebilmek için himayesine sığınabileceği bir kimse bulmak amacıyla araştırma yaptırırken Hira mağarasında beklemiş, müşriklerin ileri gelenlerinden olan akrabası Mut'im b. Adî'nin teklifini kabul ettiğini öğrenince buradan ayrılmıştır (İbn Hişâm, II, 381). Bir defasında yine Hz. Peygamber Hira'da iken Cebrâil gelerek Hz. Hatice'ye hem Cenâb-ı Hak'ın hem de kendisinin selâmını söylemesini ve cennette ona içinde çalışıp yorulmanın bulunmadığı, inciden oyulmuş sakın bir köşkün verileceğini müjdelemesini istemiştir (Buhârî, "Umre", 11, "Tevhîd", 32; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 69, 71-78; Ezrakî, II, 204).

Resûl-i Ekrem'in bu dağda geçirdiği inzivâ hayatının ve peygamberlik görevinin burada başlamasının hem şahsı, hem de müslümanlar için önemi büyüktür. Mutasavvıflar, onun Nur dağındaki itikâfını Hz. Müsâ'nın Tür dağındaki halvetiyle kıyaslayarak hâtıralarını birlikte yaşatmışlar ve dinî hayat açısından inzivâ ve itikâfın önemini vurgulamak için Hz. Peygamber'in Hira mağarasındaki zâhidâne yaşayışını örnek kabul etmişlerdir (bk. HALVET; HALVETHÂNE).

Vaktiyle dağın tepesinde bulunan bir kubbe daha sonra yıkılmış, mağaranın biraz yukarısında Osmanlılar zamanında yaptırılan su sarnıcının kalıntıları ise günümüze ulaşmıştır. Hira dağına etekleri bugün büyük bir yerleşim merkezi halini almıştır. Mekke'den Tâif'e giden ikinci yol da bu dağın önünden geçer.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 112; IV, 274, 275; V, 346; VI, 17; Buhârî, "Tefsîr", 96/1, "Bed'ü'l-vaHY", 3, "Ta'birü'r-rüyâ", 1, "Bed'ü'l-halk", 7, "Umre", 11, "Tevhîd", 32, "Menâkıbü'l-enşâr", 36; Müslim, "İmân", 252, 257-258, "Zühd", 73, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 69, 71-78; İbn Hişâm, *es-Sire*², I, 50, 51, 53, 203, 236, 246, 249-253, 292; II, 381; Ezrakî, *Ahbâru Mekke* (Melhas), II, 204; Fâkihî, *Ahbâru Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah), Mekke 1407/1986, IV, 85-96; Belâzürî, *Ensâb* (Zekkâr), I, 115-118, 129; Taberî, *Tarih* (Ebû'l-Fazl), II, 298-306; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 207, 233-234; Muhibbuddin et-Taberî, *el-Kırâ'li-kâşidi ümmi'l-ğurâ* (nşr. Mustafa es-Sekkâ), Kahire 1390/1970, s. 665; Tücbî, *Müstefâdü'r-rihle ve'l-igtirâb* (nşr. Abdülhafiz Mansûr), Tunus, ts., s. 357-362; Âmirî, *Behcetü'l-me'hâfil ve buğyetü'l-emâşil*, Kahire 1330, I, 57-65; Ay-yâşî, *Muktefâfât min Rihleti'l-Ayyâşî* (nşr. Hamed el-Câsir), Riyad 1984, s. 53-54; Gazzâvî, *Mekke el-Mükerrime* (nşr. Abdülaziz Sakr el-Gâmidî v.dğr.), Mekke 1405, s. 183; *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I/2, s. 1152, 1154-1159; İbrâhim Rifat Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 56 vd.; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 404, 470, 501, 510; IX, 716; M. Zekâi Konrapa, *Peygamberimiz*, İstanbul, ts., s. 72-74; Hikmet Tanyu, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, Ankara 1973, s. 15, 16, 24; Köksal, *İslâm Tarihi* (Mekke), III, 5-17; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 72-78, 134, 142; II, 813, 867; a.mlf., *el-Veşâ'iku's-siyâsiyye*, Beyrut 1405/1985, s. 273-275; Câbir Hamza Ferec, "Menâbü'n-nür fi ğari Hirâ", *ME*, LII (1980), s. 1098-1111; *Kâmûsü'l-a'lâm*, X, 1935; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, II, 59; T. H. Weir, "Hirâ", *JA*, V/1, s. 536; a.mlf. – [W. Montgomery Watt], "Hirâ", *EL*² (İng.), III, 462; Emin Işık, "Alak Süresi", *DİA*, II, 333; Fuat Günel, "Hira Dağı", *İslâmda İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, II, 280-281.

FUAT GÜNEL

HİRAKL

(bk. HERAKLEİOS).

HİRE

(الحريرة)

Lahmîler'in başşehri.

Bugün Irak'ın Necef iline bağlı bir kaza merkezi olup Kûfe'nin 5 km. güneyinde ve Kûfe ile Havernak arasında bulunan Kinîdre höyüğünün güneydoğusunda, Firat nehri kenarında yer alan geniş bir ova da kurulmuştur. Hîre adının kökeni ve anlamı hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüşse de bunların çoğu halk etimolojisinden ibarettir; genellikle Ârâmîce-Süryânîce *hirtâ* (ordugâh) kelimesinden geldiği kabul edilmektedir (Ârif Abdülganî, s. 9-11). Arap tarihçilerinin Lahmî Krallı Nu'mân'a nisbetle Hîretü'n-Nu'mân ve Nişâbur yakınlarındaki Hîre'den ayırmak için Hîretü'l-Kûfe adını verdikleri Hîre'den Süryânî kaynaklarında "Arap şehri" olarak söz edilir. Hîreli'ler'e Hîrî veya Hârî denilmiştir.

Hîre'nin kuruluşunu Buhtunnasr (m.ö. 605-562) dönemine kadar götürülen bazı efsanevî rivayetler bulunmaktadır. Şehir ilk defa 240 yılı civarında, Sâsânîler'in verdiği kral unvanıyla burada bir devlet kuran Lahmîler'in (mülükü Hîre, menâzire) III-VII. yüzyıllar arasında başşehri ve büyük bir ticaret merkezi olarak tarih sahnesine çıktı. Hîre, IV-VI. yüzyıllarda Lahmîler'in Bizans'a karşı Sâsânîler'in yanında savaşmaları sebebiyle siyasî ve askerî bakımından önemli roller oynadı ve şöhret kazandı. Lahmî kralları şehri ve civarını birçok kasır ve sarayla süslerken Hind bint Nu'mân gibi kraliyet ailesine mensup hristiyan prensesler de burada çeşitli manastır ve kiliseler yaptırıldılar. Etrafında çok sayıda köy ve yerleşim merkezi bulunan Hîre III. Münzir döneminde (503-554) en şaşıla günlerini yaşadı. O yıllarda Sâsânîler'i, Bizanslılar'ı ve Arabistan yarımadasını ilgilendiren çeşitli siyasî ve askerî faaliyetlere sahne olan şehir, Mezopotamya'yı bedevî akınlardan koruyan bir kale ve İran ile Arabistan arasındaki transit ticaret için hayatî önem taşıyan bir merkez durumunda idi. Halkın çoğunluğunu, yerli unsurlar yanında ya doğrudan doğruya veya Suriye ile Uman-Hecer-Bahreyn üzerinden gelen ve başlıcaları Tenûh, Lahm, İbâd ve Ahlâf kabilelerine mensup olan Yemen Arapları teşkil ediyordu; buraya İran, Suriye ve Bizans'tan gelen çeşitli topluluklar da yerleşmişti.